

ԼԻԼԻԹ ԶԱՄԱԼՅԱՆ

ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի երկրորդ տարվա ասպիրանտ (քաղաքացիական իրավունքի ամբիոն, միջազգային մասնավոր իրավունքի գծով)

**ՏԵՍԱԶԱՅՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ
ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԱՀԱՆՈՒՄՆԵՐԸ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ**

Հայաստանի Հանրապետության՝ որպես իրավական պետության գոյության անհրաժեշտ նախադրյալներից է ներդաշնակ և ճկուն նյութական և դատավարական օրենսդրության ձևավորումը, որը բխում է հասարակական հարաբերությունների զարգացման օրինաչափություններից ու հասարակական պահանջմունքներից և ամրագրում է արդի ժամանակաշրջանում ակտուալ համարվող ինստիտուտները: Նմանատիպ ինստիտուտներից է նաև տեսաձայնագրությունների և լուսանկարահանումների կատարումը, որի օրենսդրական կարգավորումը ՀՀ ճյուղային օրենսդրությամբ ներկայումս ոչ ամբողջական է իրականացվում: Գործող օրենսդրության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ՀՀ գործող քաղաքացիական և վարչական դատավարության օրենսդրությունը հստակ չի նախատեսում տեսաձայնագրությունների և լուսանկարահանումների կատարման հիմքերը և կարգը, իսկ քրեական դատավարության ոլորտում խնդրառարկա հարցի կարգավորումը գրեթե բացակայում է:

ՀՀ բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտի 18-րդ հոդվածի առաջին և երկրորդ մասերի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական ... իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք»:

Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքները և ազատություններն օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունք»:

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի առաջին մասն ամրագրում է. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք»:

Նույն հոդվածի վերջին մասը նախատեսում է այն դեպքերը, երբ լրատվության միջոցների և հասարակության ներկայացուցիչների մասնակցությունը դատական քննության ընթացքում կամ դրա մի մասում կարող է արգելվել, այլ կերպ ասած՝ երբ գործի դատական քննությունն իրականացվում է դռնփակ կարգով: Մասնավորապես, որպես նման դեպքեր՝ ՀՀ օրենսդիրը նախատեսում է հանրության բարքերի, հասարակական կարգի, պետական անվտանգության, դատավարության մասնակիցների անձնական կյանքի կամ արդարադատության շահերի պաշտպանության նկատառումները:

ՀՀ Սահմանադրության վերոշարադրյալ պահանջներն ուղղակիորեն արտացոլված են նաև ընթացիկ դատավարական օրենսդրության մեջ, որը կարգավորում է գործերի դռնբաց և դռնփակ քննության կարգը համապատասխան իրավունքի ճյուղերի ոլորտներում:

Գործի դատական քննության արդյունավետ միջոցներից մեկը, համաձայն ՀՀ օրենսդրության, հրապարակայնությունն է, որի անհրաժեշտ նախադրյալներից է տեսաձայնագրություններ և լուսանկարահանումներ կատարելու իրավունքը:

Տեսաձայնագրություններ և լուսանկարահանումներ կատարելու իրավունքը, որպես օրենքով ընձեռված հնարավորություն, համապատասխան անձի համար հանդես է գալիս որպես ապացույցի ձեռքբերման նախադրյալ: Սակայն ՀՀ օրենսդիրը դատավարական իրավունքի ոչ բոլոր ճյուղերում է նախատեսել նման հնարավորություն, իսկ որոշ դեպքերում այն արտացոլվել է խիստ սահմանափակ բնույթով:

Տեսաձայնագրությունների և լուսանկարահանումների կատարման շրջանակները ՀՀ դատավարությունում որոշելու համար, նախ և առաջ, անհրաժեշտություն է առաջացել ուսումնասիրել դատավարական իրավունքի համապատասխան ճյուղերի նորմերը, ապա կատարել համառոտ իրավահամեմատական վերլուծություն, ինչից պարզ է

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

դարձել, որ օրենքի անկատարությունը բնորոշ է ոչ միայն ՀՀ իրավական համակարգին:

Մասնավորապես, մեր ուշադրության կենտրոնում են գտնվել ստորև շարադրված հետևյալ հարցերը.

- արդյո՞ք գործերի դատական քննության ընթացքում թույլատրվում է կատարել տեսագրություններ, ձայնագրություններ և լուսանկարահանումներ,

- ի՞նչ նախապայմանների առկայության դեպքում է կարելի օգտվել վերը նշված դատավարական իրավունքներից,

- արդյո՞ք դատարանը պարտավոր է յուրաքանչյուր անձի թույլ տալ օգտվելու վերոնշյալ դատավարական իրավունքներից,

- արդյո՞ք տեսագրությունները, ձայնագրությունները և լուսանկարները, ՀՀ գործող օրենսդրության համաձայն, հանդիսանում են ապացույցներ, և, եթե այո, ի՞նչ բնույթ ունեն դրանք:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն¹, «Գործին մասնակցող անձինք և դռնբաց դատական նիստին ներկա գտնվողներն իրավունք ունեն կատարել գրառումներ, սղագրություն և ձայնագրություն: Դատական նիստի կինո և լուսանկարահանումը, տեսաձայնագրումը, ինչպես նաև հեռարձակումը ռադիոյով ու հեռուստատեսությամբ, կատարվում են կողմերի համաձայնությամբ՝ գործը քննող դատարանի թույլտվությամբ»:

Հոդվածի բովանդակությունից պարզ է դառնում, որ դատական նիստի տեսաձայնագրումը և լուսանկարահանումը կարող են կատարվել բացառապես հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում՝

ա) դռնբաց դատական նիստի ընթացքում,

բ) կողմերի կարծիքը լսելով և նրանց համաձայնությունն ստանալով,

գ) դատարանի թույլտվությամբ (ընդ որում՝ թույլտվությունը դատարանի իրավունքն է, այլ ոչ թե պարտականությունը): Հատկանշական է, որ տեսաձայնագրություններ և լուսանկարահանումներ կատարելու դատավարական իրավունքից օգտվելու թվարկված պայմանների շարքում «դատարանի թույլտվությունը» կարևորագույն և առաջնային նախապայման է:

Ուստի, եթե գործով կողմերից առնվազն մեկն առարկում է խնդրո առարկա գործողության դեմ՝ ներկայացնելով իր պատճառաբանությունները,

ապա դա համապատասխան գործողությունը կատարելու վերաբերյալ միջոցառությունը մերժելու հիմք է հանդիսանում:

Ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ դատական նիստի սղագրությունը, ձայնագրությունը կամ նկարահանումը կարող է կատարվել նիստին ներկա գտնվող յուրաքանչյուր անձի կողմից, այդ թվում՝ նրա, ով դատավարության մասնակից չէ: Դա նշանակում է, որ նման հնարավորությունից կարող են օգտվել նաև լրատվության միջոցների և հասարակության ներկայացուցիչները:

Հատկանշական է, որ զանգվածային լրատվության ներկայացուցիչների մասնակցությունը ինքնին դեռևս չի վկայում նրանց միաժամանակ թե՛ տեսագրություններ, թե՛ ձայնագրություններ և թե՛ լուսանկարահանումներ կատարելու հնարավորություն ընձեռելու մասին: Օրինակ՝ դատարանը կարող է թույլ տալ ՋԼՄ ներկայացուցիչներին ներկա գտնվելու գործի դատական քննության նիստին, սակայն միաժամանակ կարող է սահմանափակել վերոնշյալ իրավունքներից օգտվելը: Առաջին հայացքից, թվում է, թե դա անտրամաբանական է, քանի որ «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածով ամրագրված՝ «զանգվածային լրատվություն» և «լրագրող» հասկացությունների բնորոշումներից կարելի է բխեցնել անսահմանափակ թվով անձանց համար հասանելի տեղեկատվություն փնտրելու, հավաքելու, ստանալու, պատրաստելու, խմբագրելու և տարածելու նախապայմանները: Ու, թեև Հայաստանի Հանրապետությունը ձեռնամուխ է եղել բավականաչափ միջոցների տեղեկատվության ազատության սկզբունքի պահպանման համար, սակայն կան նաև ոչ պակաս կարևոր այլ արժեքներ, որոնք չեն կարող անտեսվել որևէ ֆիզիկական, իրավաբանական անձի, պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձի կողմից: Այսպես՝ եթե անգամ համապատասխան գործը «զաղտնիք պարունակող չի համարվում» և ենթակա չէ քննության դռնփակ կարգով, դատարանը, գտնելով, որ գործի քննության ընթացքում ՋԼՄ միջոցների կիրառման հետևանքով կարող է ոտնահարվել դատավարության որևէ մասնակցի արժանապատվությունը կամ դա կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ մարդկային արժեքների վրա, լիովին իրավասու է սահմանափակել նման գործողության իրականացումը: Այս առնչությամբ, թերևս, տեղին է հիշատակել ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ և 14-րդ հոդվածները, համաձայն որոնց՝ «Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմ-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են: Մարդու արժանապատվությունը՝ որպես նրա իրավունքների ու ազատությունների անքակտելի հիմք, հարգվում և պաշտպանվում է պետության կողմից»:

Իսկ ինչպե՞ս վարվել, երբ տեսաձայնագրությունները և/կամ լուսանկարները ձեռք են բերվել առանց դատարանի թույլտվության: Այդ կապակցությամբ հնարավոր է պատկերացնել մի քանի իրավիճակ: Առաջին դեպքում, դիցուք, համապատասխան անձն ընդհանրապես չի միջնորդել խնդրո առարկա գործողությունների կատարման թույլտվություն ստանալու համար: Բնական է, որ դա ոչ միայն հանդիսանում է դատավարական իրավունքի պահանջների խախտում, այլև ոտնահարում է դատավարության մասնակիցների իրավունքները և օրինական շահերը: Այստեղից կարելի է հանգել միակ տրամաբանական հետևության՝ առ այն, որ խնդրո առարկա գործողությունների հետևանքով ձեռք բերված նյութերը չեն կարող դիտվել որպես ապացույց:

Երկրորդ դեպքում դատարանը կարող է համապատասխան անձին թույլ տալ օգտվելու իր դատավարական իրավունքներից մասնակիորեն (միայն գործի քննության մի հատվածի ընթացքում կամ կիրառելով առանձին զանգվածային լրատվության միջոցներ): Այս առումով, խնդիր կարող է ծագել միայն այն դեպքում, երբ համապատասխան անձը փորձի օգտագործել այն նյութերը, որոնք ձեռք են բերվել դատարանի կողմից որոշված սահմաններից դուրս: Ելնելով ՀՀ օրենսդրի տրամաբանությունից՝ դրանով ևս կխախտվի ապացույցների թույլատրելիության պահանջը, քանի որ ձեռք են բերվել օրենքի պահանջների խախտմամբ: Այդ մասին է վկայում նաև ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի երկրորդ մասը, համաձայն որի՝ «Արգելվում է օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործումը»:

Առավել հետաքրքրաշարժ է երրորդ դեպքը, երբ համապատասխան անձը միջնորդում է դատարանին՝ թույլ տալու կատարել տեսաձայնագրություններ և/կամ լուսանկարահանումներ, սակայն դատարանը, առանց բավարար պատճառաբանությունների, մերժում է կողմի միջնորդությունը՝ դրանով իսկ նրան զրկելով ապացույց ձեռք բերելու հնարավորությունից: Այս կապակցությամբ հարկ է նշել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի երկրորդ մասն իրեն են ապացույցների շարքում հիշատակում է նաև լու-

սանկարները (լուսաժապավեններ), ձայնագրություններն ու տեսագրությունները: Սակայն, ինչպես ապացույցների այլ տեսակների դեպքում, դրանց ևս ներկայացվում են ապացույցների թույլատրելիության և վերաբերելիության պահանջները: Միաժամանակ, կողմին ապացույց ձեռք բերելու հնարավորությունից զրկելը հանդիսանում է գործի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության խախտում, ինչը չի կարող վեճի արդարացի և ճիշտ լուծման համար անհետևանք մնալ: Ստացվում է, որ այս առնչությամբ չկա որևէ մարմին, որն իրավասու է հսկողություն իրականացնել «դատարանի հնարավոր կամայականությունների նկատմամբ» կամ վերացնել նրա կողմից թույլ տրված խախտումները, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը չի նախատեսում խնդրո առարկա հարցերի վերաբերյալ դատարանի կողմից կայացված որոշման բողոքարկման հնարավորություն: Գ-տնում ենք, որ իրավիճակը շտկելու նպատակով անհրաժեշտ է մշակել «դատարանի վարքագծին վերաբերող» որոշակի չափորոշիչներ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը, ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի, չի ամրագրում յուրաքանչյուր անձի կողմից դատական նիստի տեսաձայնագրման և լուսանկարահանման իրավունքը՝ այն վերապահելով միայն քրեական հետապնդման մարմիններին և դատարանին: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 2-րդ կետի երկրորդ մասը սահմանում է. «Դատավարական գործողություններ իրականացնելիս կարող են կատարվել սղագրում, լուսանկարահանում, կինոնկարահանում, ձայնագրում և տեսագրում: Լուսանկարչական նեգատիվները և լուսանկարները, կինոժապավենները, դիպլոմատիկները, հարցաքննության ձայնագրությունը, տեսաերկերը, համակարգչային տեղեկատվության կրիչները, գծագրերը, պլանները, ծեփապատճենները, հետքերի դրոշմները, որոնք կազմվել կամ պատրաստվել են դատավարական գործողության ընթացքում, կցվում են քրեական գործին»:

Նույն հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ «Արձանագրությունում նշվում են տեղեկություններ դատավարական գործողության ընթացքում կիրառված տեխնիկական միջոցների, դրանց օգտագործման կարգի և պայմանների, այն օբյեկտների, որոնց նկատմամբ տեխնիկական միջոցները կիրառվել են, և ստացված արդյունքների, ինչպես

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նաև մասնակիցներին տեխնիկական միջոցների կիրառման մասին նախազգուշացնելու վերաբերյալ»:

Հետևապես, քրեադատավարական գործողություններ իրականացնելիս (ինչը հավասարապես վերաբերում է թե գործի մինչդատական վարույթին և թե դատարանում գործի քննության իրականացմանը) դրանց ընթացքը վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից կարող է արձանագրվել նաև համապատասխան տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ, սակայն միայն դատավարության մասնակիցներին նախազգուշացնելու պարագայում:

Այսպիսով, թեև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքն ամրագրում է առանձին դատավարական գործողությունների ընթացքում տեսաձայնագրման և լուսանկարահանման հնարավորությունը², այն ուղղակիորեն իրավունք չի վերապահում գործի քննության դատական նիստը տեսաձայնագրման և նկարահանման ենթարկել³:

Ավելին, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ գլուխը տեսաձայնագրությունների և լուսանկարների՝ որպես ապացույց որևէ տեսակի վերաբերյալ որևէ հիշատակում չի պարունակում, ուստի դրանք քրեական դատավարության շրջանակներում ապացույց հանդիսանալ չեն կարող: Դա, առնվազն, տարօրինակ է, քանի որ ՀՀ օրենսդիրը մի դեպքում նախատեսում է որ համապատասխան դատավարական գործողությունների արդյունքները, որոնք կարող են հանդիսանալ որպես ապացույցներ, կարող են արձանագրվել, մյուս դեպքում այդ «արձանագրությունները» ապացույց չի դիտում, այն դեպքում, երբ դրանք հանդես են գալիս «ապացույցներն ամրագրող ապացույցներ»: Գտնում ենք, որ ստեղծված իրադրությունը խիստ հակասում է արդար դատաքննության իրավունքի պահանջին և շտկման կարիք ունի: Առաջարկում ենք նախատեսել ընթացակարգ, համաձայն որի՝ քրեական գործերով դռնբաց դատական նիստերի ընթացքում կարող են կատարվել կինո և լուսանկարահանումը, տեսաձայնագրումը, ինչպես նաև՝ հեռարձակում ռադիոյով ու հեռուստատեսությամբ՝ պահպանելով դատավարական իրավունքի պահանջները, այլոց իրավունքները, օրինական շահերը, պատիվը, արժանապատվությունը և այլ մարդկային արժեքներ:

ԵԱՀԿ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի՝ 2008թ. ապրիլից մինչ 2009թ. հուլիսն ընկած ժամա-

նակահատվածի վերաբերյալ Հայաստանում «Դատավարությունների դիտարկում» նախագծի վերջնական զեկույցի⁴ ուսումնասիրությունից պարզ է դարձել, որ քրեական գործերի քննության ընթացքում հիմնական խախտումներն արձանագրվել են արդար դատաքննության, կողմերի հավասարության, ապացույցների վերաբերելիության և անընդունելիության առնչությամբ: Չեկույցում արձանագրված խախտումները⁵ վկայում են առաջին հերթին ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրության անկատարության մասին, որի շտկման քայլերից մեկն էլ կարող է լինել խնդրո առարկա հարցի օրենսդրական կարգավորումը:

Առավել հետաքրքիր կարգավորում է նախատեսում ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ՝ ՎԴՕ): Վարչական իրավախաբերությունների քննության կարգը ընդհանուր առմամբ նույնական է քաղաքացիադատավարական կանոններին՝ այն առանձնահատկություններով, որոնք պարունակվում են ՀՀ ՎԴՕ-ում: Մասնավորապես, ընդհանուր կանոնները տարածվում են դատական նիստի արձանագրման հարաբերություններին⁶: Ինչ վերաբերում է տեսաձայնագրման և լուսանկարահանման իրավունքին, ապա դատական նիստի կարգը սահմանող վարչական դատավարական նորմն այդ մասին լռում է:

Անդրադառնալով տեսաձայնագրությունները և լուսանկարները որպես ապացույց դիտելու հանգամանքին՝ հարկ է նշել, որ վարչական դատավարությունում այս առնչությամբ դրսևորվում է երկակի մոտեցում: Ելնելով ՀՀ ՎԴՕ 47-րդ, 48-րդ և 49-րդ հոդվածների բովանդակությունից՝ դրանք դիտվում են թե՛ որպես ուղղակի ապացույցներ (իրեղեն ապացույցներ) և թե՛ անմիջապես ապացույցներ (այսինքն՝ այլ ապացույցի բովանդակությունը վերարտադրող ապացույցներ)⁷:

Մասնավորապես, համաձայն ՀՀ ՎԴՕ 47-րդ հոդվածի՝ իրեղեն ապացույց թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությանը կարող են կցվել իրեղեն ապացույցի պատճենը, լուսանկարը կամ տեսագրությունը:

Միաժամանակ, ՀՀ ՎԴՕ 48-րդ հոդվածի 2-րդ կետը որպես իրեղեն ապացույցներ է դիտում նաև լուսանկարները (լուսաժապավենները), ձայնագրություններն ու տեսագրությունները:

Ստացվում է, որ լուսանկարները (լուսաժապավենները), ձայնագրություններն ու տեսագրությունները մի դեպքում հանդես են գալիս որպես իրեղեն ապացույց, մյուս դեպքում՝ ապացույցն ամ-

րագրող ածանցյալ ապացույց:

Ածանցյալ ապացույցների գոյության անհրաժեշտությունն ամրագրված է նաև ՀՀ ՎՂ-Օ 49-րդ հոդվածի 4-րդ կետով, որը վերաբերում է իրեղեն ապացույցների զննման կարգին և նախատեսում է, որ զննման արդյունքները դատավորի խոսքից բառացի արձանագրվում են, իսկ արձանագրությանը կարող են կցվել զննման ժամանակ կազմված կամ ստուգված պլանները, գծագրերը, լուսանկարները, փաստաթղթերի պատճենները, զննման ժամանակ կատարված լուսանկարները կամ տեսագրությունները ...:

ՀՀ վարչական դատավարությունում յուրատիպ է նաև խնդրո առարկա ապացույցների ձեռքբերման գործընթացը: Մասնավորապես, ՀՀ ՎՂ-Օ 48-րդ հոդվածի 2-րդ կետն ամրագրում է. «... եթե անձի լուսանկարումը կամ նրա ձայնագրումը կամ տեսագրումն իրականացվել են առանց այդ անձի համաձայնության կամ զիտության, ապացույցը թույլատրելի է միայն այն դեպքում, եթե օրենքը չի արգելում այդ իրավիճակում առանց անձի համաձայնության լուսանկարումը, ձայնագրությունը կամ տեսագրությունը:

Գտնում ենք, որ այս առնչությամբ լուրջ հակասություն է առաջանում վարչադատավարական նորմերի միջև: Մի դեպքում, ՀՀ օրենսդիրը նախատեսում է, որ այն հարցերը, որոնք չեն կարգավորվում վարչական դատավարության օրենսգրքով, ենթակա են կարգավորման քաղաքացիական դատավարության իրավունքի նորմերով: Մյուս դեպքում, ՎՂ-Օ-ն, նախատեսելով ապացույցի ձեռքբերման յուրահատկություն, չի մանրամասնում այդ դեպքերը՝ թողնելով կարգավորումը քաղաքացիական դատավարությանը, որն առանց համապատասխան անձի համաձայնության ապացույց ձեռքբերելը համարում է անթույլատրելի: Ստացվում է, որ «եթե օրենքը չի արգելում այդ իրավիճակում առանց անձի համաձայնության լուսանկարումը, ձայնագրությունը կամ տեսագրությունը» արտահայտության շնորհիվ ՀՀ ՎՂ-Օ 48-րդ հոդվածի 2-րդ կետն առաջին հնարավոր չէ կիրառել, քանի որ ցանկացած պարագայում դա կհանգեցնի օրենքի պահանջների խախտման: Կարծում ենք, որ հիշատակված նորմը մանրամասնելու կարիք ունի և առնվազն պետք է նախատեսի, թե որ դեպքերում չի կարելի առանց անձի համաձայնության լուսանկարում, ձայնագրություն և տեսագրություն կատարել:

Անդրադառնալով եվրոպական երկրներում տեսաձայնագրությունների և լուսանկարահանում-

ների կատարման իրավական կարգավորման փորձին՝ նշենք, որ այն ունի յուրահատկություններ և առանձնահատկություններ, որոնք էականորեն տարբերվում են ՀՀ օրենսդրի կողմից որդեգրված քաղաքականությունից:

Ֆրանսիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը՝ դատական նիստի ընթացքում տեսաձայնագրություններ և նկարահանումներ կատարելու բացառիկ իրավասությունը վերապահում է դատարանին: Մասնավորապես, վկայակոչված իրավական ակտի 174-րդ հոդվածը դատավորին իրավունք է վերապահում գործի նախնական քննության ընթացքում դատավարական գործողությունները կամ դրանց մի մասը ենթարկել տեսաձայնագրման և/կամ լուսանկարման: Արձանագրությունը (և ժապավենը) պահվում են դատարանում՝ նիստերի քարտուղարի սենյակում, և դատավարության մասնակիցներից յուրաքանչյուրը կարող է ստանալ դրանց կրկնօրինակները:

Ուշադրության արժանի է այն, որ հոդվածը չի նախատեսում տեսաձայնագրում կամ լուսանկարահանում կատարելու վերաբերյալ դատավարության մասնակիցների թույլտվությունն ստանալու կամ այդ մասին նրանց նախապես տեղեկացնելու դատավարական կարգ: Գրեթե նմանատիպ կարգ է նախատեսված նաև Բելգիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով՝

Ֆրանսիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ 308-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական նիստի բացման պահից սկսած՝ արգելվում է տեսագրող կամ ձայնագրող ցանկացած սարքի գործածումը: Առաջին ատյանի դատարանի նիստը նախագահը կարող է թույլ տալ իր հսկողության ներքո դատական վիճաբանություններն ամբողջությամբ կամ մասնակի ձայնագրելը: Նա կարող է նաև տուժողի կամ քաղաքացիական հայցվորի միջնորդությամբ թույլատրել տեսաձայնագրելու դատական նիստը կամ վերջիններիս կողմից դատարանում արված հայտարարությունները: Այս կարգով կատարված ձայնագրությունները կարող են որպես ապացույց օգտագործվել ինչպես առաջին ատյանի դատարանում, այնպես էլ՝ վերադաս դատական ատյաններում:

Գերմանիայի դատական օրենսգիրքը՝ որևէ ձևով չի ամրագրում տեսաձայնագրման և լուսանկարահանման դատավարական իրավունքը: Միակ հիշատակումը վերաբերում է դատական նիստի պարտադիր արձանագրմանը, որը նախատեսված է օրենսգրքի 45-րդ բաժնով:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գերմանիայի քաղաքացիական դատավարությունը առավելապես կարգավորվում է Գերմանիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով (Zivilprozessordnung) և «Քաղաքացիական դատավարության բարեփոխումների մասին» Գ-Դ-Հ օրենքով (այսուհետ՝ Օրենք): Օրենքի յուրահատկություններից մեկն այն է, որ դրանով հնարավորություն է ընձեռվում դատական նիստն անցկացնել internet-ի օգտագործմամբ: Մասնավորապես, այն դեպքերում, երբ գործին պետք է մասնակից դառնա վկան կամ փորձագետը, ովքեր օբյեկտիվորեն հնարավորություն չունեն դատական նիստերի դահլիճ ներկայանալու (ֆիզիկական արատի, հեռավորության վրա գտնվելու, հիվանդության կամ այլ հարգելի պատճառներով), վերջիններիս հետ հաստատվում է էլեկտրոնային կապ՝ դատական նիստի ընթացքում հնարավորություն ստեղծելով նրանց տեսնել, լսել, հարցեր տալ, ստանալ բացատրություններ և իրականացնել դատավարական այլ գործողություններ¹²:

Գերմանիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ բաժինն ամրագրում է բացարկ հայտնելու վերաբերյալ միջնորդության հրապարակման պարտադիր արձանագրման (ձայնագրման) պահանջ: Նույն իրավական ակտի 58a և 247a բաժիններն ամրագրում են վկայի հարցաքննության տեսաձայնագրման հնարավորություն (այսինքն՝ գործի քննության ընթացքում վկան արդեն չի ներկայանում և նրա հարցաքննության արձանագրությունը դիտվում է որպես ապացույց), որը կարող է իրականացվել հետևյալ դեպքերում.

ա) տասնվեց տարեկանից ցածր տարիք ունեցող անձանց դեպքում, որոնց քրեական հանցագործության հետևանքով վնաս է պատճառվել,

բ) եթե առկա է մտավախություն, որ վկան չի կարող հարցաքննվել գործի դատական քննության ընթացքում, և եթե ձայնագրություն անհրաժեշտ է ճշմարտության վերհանման համար:

Նույն հոդվածն ամրագրում է նաև, որ տեսաձայնագրումը թույլատրելի է միայն քրեական հետապնդման նպատակներից ելնելով և միայն ճշմարտության վերհանման սահմաններում:

Գերմանիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 100c. բաժինն ամրագրում է լուսանկարահանման և տեսաձայնագրման հնարավորությունը, եթե անհրաժեշտ փաստերի հաստատումը որևէ այլ եղանակով ավելի դժվար կամ անիրագործելի կլինի:

Օրենսգրքի 118a. բաժինն, ամրագրելով գոր-

ծի քննության հրապարակայնությունը, պահանջում է այն արձանագրել: Արձանագրման յուրահատկությունները նախատեսված են 168a. բաժնի 3-րդ և 4-րդ կետերով, համաձայն որոնց՝ արձանագրությունն այնուհետև պետք է հնչեցվի՝ դատավարության մասնակիցների կողմից դրա բովանդակության ճշմարտացիության հաստատման համար, որից հետո այն պետք է ստորագրվի գործը քննող դատավորի կողմից:

Գերմանիայի վարչական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածը իրավասու մարմիններին ապացույցներ ձեռք բերելու լիազորությամբ է օժտում, այդ թվում՝ հնարավորություն է տալիս պահանջել և ստանալ փաստաթղթեր և արձանագրություններ: Այսպիսով, հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ Գերմանիայի վարչական դատավարությունում արձանագրությունները դիտվում են որպես գրավոր ապացույցներ: Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածն ամրագրում է գործի դատական քննության արձանագրման պահանջը, ինչը հրապարակայնության սկզբունքի ապահովման երաշխիք է:

Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական դատավարության իրավունքը ևս տեսաձայնագրությունները և լուսանկարները դիտում է որպես իրեղեն ապացույցներ, քանի որ դրանց ապացուցողական նշանակությունը կախված է դրանց բովանդակությունից¹³:

Խնդրո առարկա հարցերի կարգավորմանն են ուղղված ՌԴ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի¹⁴ 77-րդ, 79-րդ և 185-րդ հոդվածները: Համաձայն ՌԴ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 77-րդ հոդվածի՝ «էլեկտրոնային կամ այլ կրիչներում պարունակվող տեսաձայնագրություններ ներկայացնող կամ դրանք պահանջելու վերաբերյալ միջնորդող կողմը պարտավոր է մատնանշել՝ երբ, ում կողմից և ինչ պայմաններում է իրականացվել արձանագրումը: Այդ կրիչները պահվում են դատարանում՝ դրանց անփոփոխ տեսքն ապահովելու նպատակով:

Նույն օրենսգրքի 185-րդ հոդված նախատեսում է, որ եթե արձանագրման կրիչները պարունակում են անձնական բնույթի կամ այլ գաղտնիք հանդիսացող տեղեկություններ, ապա դրանց հրապարակումն իրականացվում է գաղտնիության ապահովման պայմաններում: Կրիչներում պարունակվող տեղեկությունների վերհանման նպատակով գործի քննությանը կարող է ներգրավվել մասնագետ, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ փորձա-

գետ:

ՌԴ քաղաքացիական դատավարության իրավունքը նախատեսում է նաև դատական նիստերի տեսաձայնագրման և լուսանկարահանման հնարավորություն՝ կողմերի համաձայնությամբ և դատարանի թույլտվությամբ: Մակայն ՌԴ օրենսդիրն այս առնչությամբ նախատեսել է նաև սահմանափակումներ: Մասնավորապես, վկայակոչված դատավարական իրավունքից օգտվել կարող են միայն գործի դռնբաց քննության ընթացքում և պայմանով, դրանով չեն խաթարի գործի քննության բնականոն ընթացքը¹⁵:

Ադրբեջանի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 10.9 կետի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձինք և այլ անձինք գործի քննության դատական նիստի ընթացքում իրավունք ունեն գործի քննության ընթացքի վերաբերյալ գրառումներ կատարել: Գործի քննության տեսաձայնագրումն ու լուսանկարահանումը, ինչպես և ռադիո հեռարձակումը կարող են իրականացվել միայն դատարանի թույլտվությամբ՝ գործին մասնակցող անձանց կարծիքները լսելուց հետո:

Վկայակոչված իրավական ակտի 76-րդ հոդվածը տեսաձայնագրությունները և լուսանկարները դիտում է որպես իրեղեն ապացույցներ:

Ադրբեջանի քրեական դատավարության օրենսգրքի 51-րդ հոդվածը պարտավորեցնում է բոլոր դատավարական գործողությունները ոչ միայն հասարակ արձանագրման ենթարկել, այլև տեսագրել, ձայնագրել, լուսանկարել, պատկերել սխեմատիկ պատկերներով և այլն, սակայն ուղղակիորեն չի նախատեսում դրա իրականացման հնարավորությունը գործի դատական քննության նիստի ընթացքում:

Մի շարք պետությունների դատավարական ակտերից կատարված մեջբերումները վկայում են, որ խնդրո առարկա հարցի լուծումը մայրցամաքային իրավական համակարգի երկրներում գրեթե նույնն է: Ինչևէ, հարցի կարգավորման նույնականությունը դեռևս չի վկայում բացթողումներից զերծ մնալու հանգամանքի մասին:

Այս առնչությամբ, գտնում ենք, որ ՀՀ ներպետական դատավարական ակտերի որոշ դրույթներ հակասում են միջազգային պայմանագրերով ամրագրված՝ «արդար դատաքննության» գաղափարին:

Ավելորդ չէր լինի հիշատակել, որ ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Միջազ-

գային պայմանագրերը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են: Եթե վավերացված միջազգային պայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են այդ նորմերը»:

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի¹⁶ 8-րդ և 10-րդ հոդվածների համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, սահմանադրությամբ կամ օրենքով իրեն վերապահված հիմնարար խախտման դեպքում, ունի ներպետական իրավասու ատյանների կողմից արդյունավետ պաշտպանության իրավունք»:

Յուրաքանչյուր ոք, իր իրավունքների և պարտականությունների սահմանման և իրեն ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի դեպքում, ունի լիակատար հավասարության պայմաններում անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից արդարացի ու հրապարակային դատաքննության իրավունք»:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների կոնվենցիայի (փոփոխված 11-րդ արձանագրությամբ, 4-ը նոյեմբերի 1950թ., Հռոմ) 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք: Դատավճիռը հրապարակվում է դռնբաց նիստում, սակայն մամուլի ներկայացուցիչների և հանրության ներկայությունը կարող է չթույլատրվել ամբողջ դատաքննության կամ նրա մի մասի ընթացքում՝ ժողովրդավարական հասարակության մեջ բարոյականության, հասարակական կարգի կամ պետական անվտանգության շահերից ելնելով, երբ դա են պահանջում անչափահասների շահերը կամ կողմերի մասնավոր կյանքի պաշտպանությունը, կամ՝ այնքանով, որքանով դա, դատարանի կարծիքով, հատուկ հանգամանքների բերումով խիստ անհրաժեշտ է, եթե հրապարակայնությունը կխախտեր արդարադատության շահերը»:

Վերը նշվածից բխում է, որ համաձայն կոնվենցիայով ամրագրված դիրքորոշման՝ հասարակության և զանգվածային միջոցների ներկայացուցիչների ներկայությունը դռնբաց դատական նիստին համարվում է թույլատրված: Կոնվենցիան նա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

խատեսում է նաև բացառություններ, որոնց պարագայում հասարակության և զանգվածային միջոցների ներկայացուցիչների ներկայությունը գործի քննությանը չի թույլատրվում, եթե առկա են գործի դռնփակ քննության նախադրյալներ:

ՉԼՄ ներկայացուցիչների ներկայությունը, տրամաբանորեն, ենթադրում է նաև նրանց կողմից տեսաձայնագրություններ և լուսանկարահանումներ կատարելու իրավունքից օգտվելու հնարավորությունը, սակայն համապատասխան գործոնների առկայության դեպքում այն կարող է դատարանի կողմից սահմանափակվել:

Այս առումով, կարծում ենք, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում խնդրո առարկա հարցի առնչությամբ տեղ են գտել բացթողումներ: Ուստի, առաջարկում ենք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում նախատեսել տեսաձայնագրությունների և լուսանկարահանումների կարգը՝ նման հնարավորություն ընձեռելով դռնփակ կարգով քննվող քրեական գործի կողմերին, դատավարությանը մասնակցող այլ անձանց, ինչպես նաև՝ օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև հասարակության և զանգվածային լրատվության ներկայացուցիչներին:

Ուստի, ամփոփելով վերը շարադրվածը, կարծում ենք, որ խնդրո առարկա հարցի ակտուալությունը ՀՀ գործող ճյուղային դատավարական օրենսդրության անկատարության պայմաններում առաջացնում է օրենսդրական դաշտում համապատասխան իրավական կարգավորիչներ նախատեսելու անհրաժեշտություն:

Ուստի, ամփոփելով վերը շարադրվածը, կարծում ենք, որ խնդրո առարկա հարցի ակտուալությունը ՀՀ գործող ճյուղային դատավարական օրենսդրության անկատարության պայմաններում առաջացնում է օրենսդրական դաշտում համապատասխան իրավական կարգավորիչներ նախատեսելու անհրաժեշտություն:

¹ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի գիտահետազոտական վերլուծությունը մանրամասնորեն արտացոլված է երկհատոր ուսումնական ձեռնարկում. տե՛ս գլխ. խմբ. Գ.Ս. Ղևզինյան, ՀՀ քրեական դատավարություն (ընդհանուր և հատուկ մասեր), Երևանի պետական համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 2005թ.:

² Առավել մանրամասն տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 209-րդ հոդված (հարցաքննության արձանագրությունը), 218-րդ հոդված (զննում կատարելու կարգը), 98.13.-րդ հոդված (պաշտպանվող անձի հարցաքննությունը դատարանի կողմից):

³ Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314-րդ հոդված:

⁴ Տե՛ս Նախագծի իրականացումը նախաձեռնելու նպատակն է եղել դիտարկումների ենթարկված դատավարությունների՝ արդար դատաքննության ներպետական և միջազգային չափանիշներին համապատասխանության վերաբերյալ համակարգված եղանակով տեղեկություններ հավաքելը, ինչպես նաև քրեական արդարադատության համակարգում հնարավոր բացթողումների հայտնաբերումը:

⁵ Տե՛ս Ձեկույցի շարադրման ընթացքում դիտարկվել է 93 քրեական գործ՝ ընդհանուր թվով 109 ամբաստանյալների մասնակցությամբ: Համաձայն Ձեկույցի՝ 2008թ. ապրիլից մինչև 2009թ. հուլիս ընկած ժամանակահատվածում իրականացված դիտարկումների արդյունքում հայտնաբերվել են մեղադրյալների և ամբաստանյալների արդար դատաքննության իրավունքի և ազատության իրավունքի հետ կապված մտահոգություն առաջացնող զանազան խնդիրներ:

⁶ Տե՛ս ՀՀ ՎԳՕ 117-րդ հոդված:

⁷ Տե՛ս Պետրոսյան Ռ. Գ. ՀՀ քաղաքացիական դատավարություն, Երևան, 2003թ., էջ 321:

⁸ Տե՛ս Ֆրանսիայի նորմատիվ իրավական ակտերը կարելի է գտնել www.legifrance.gouv.fr/html/frame_codes_lois_regl.htm կայքում: Ֆրանսիայի քաղաքացիական դատավարության իրավունքն ուսումնասիրելիս օգտվել ենք հետևյալ դոկտրինալ մեկնաբանություններից. Vincent J., Guinchard S., Procédure civile. 24e e'd. Paris: Dalloz, 1996, էջ. 28:

⁹ Տե՛ս Елисеев Н.Г. Гражданское процессуальное право зарубежных стран. Изд.-во “Проспект”, 2004. С. 24, 26.

¹⁰ Տե՛ս Տարբեր երկրների ճյուղային նորմատիվ իրավական ակտերը կարելի է գտնել www.lexadin.nl էլեկտրոնային կայքում:

¹¹ Տե՛ս Գերմանիայի նորմատիվ իրավական ակտերը տեղակայված են http://jurcom5.juris.de/bundesrecht/BMJ_index.html հասցեում:

¹² Առավել մանրամասն տե՛ս Давтян А. Гражданское процессуальное право в Германии и странах СНГ. Ер., 2000. С. 28.

¹³ Տե՛ս Стольников М.В. Практика подготовки и ведения гражданских дел. М., 2008. С. 156.

¹⁴ Տե՛ս Ռ-Գ իրավական ակտերին կարելի է ծանոթանալ www.gdezakon.ru էլեկտրոնային կայքում:

¹⁵ Տե՛ս Стольников М.В. Практика подготовки и ведения гражданских дел. М., 2008. С. 251.

¹⁶ Տե՛ս Ընդունվել և հռչակվել է Գլխավոր Ասամբլեայի կողմից 1948թ. դեկտեմբերի 10-ի 217 А (III) բանաձևով: